

УКРАЇНСЬКІ ПІСНІ ПІДЛЯШШЯ В КУЛЬТУРНО-ПОЛІТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ ХІХ – ХХ СТ.

Стаття з'ясовує особливості побутування українських пісень Підляшшя на тлі культурно-політичних умов ХІХ – ХХ ст. Особлива увага звертається на питання полонізації та білорусифікації автохтонних зразків підляського пісенного фольклору.

Ключові слова: Підляшшя, автохтонний, пісенний фольклор, полонізаційні процеси, білорусифікація.

Пісенний фольклор Підляшшя – невід'ємна складова української уснопоетичної творчості. І жанрово, і тематично підляські пісні близькоспоріднені з західнополіськими та волинськими фольклорними зразками, на що неодноразово вказували дослідники Роман Кирчів, Віктор Давидюк, Ігор Мацієвський, Валентина Борисенко, Валентина Головатюк, Єлизавета Рижик та ін. Однак тривале побутування підляських теренів у складі різних державних утворень (переважно польських), асимілятивні впливи на україномовне населення краю, низька національна свідомість його мешканців та й нинішня ситуація на Підляшші призвели до певних метаморфоз народнопісенної творчості автохтонних мешканців регіону.

Юрій Гаврилюк ситуацію української культури на теренах Підляшшя цілком резонно окреслив як таку, що сформувалася під впливом двох чинників – етнокультурного та політичного. Перший, на відміну від другого, усталився протягом останнього тисячоліття і пов'язаний із заселенням підляських земель українським етносом, наступний, політичний, починаючи від часів Першої світової війни, постійно впливав у вигляді маніпуляцій з боку польської та російської держав¹.

Таким чином, українська культура в цілому, а фольклор зокрема, не могли unikнути масштабних процесів полонізації, проваджених у регіоні. Щодо пісенної творчості, то вона зазнала впливів та деформації перш за все на мовному рівні. Зрозуміло, що тривале активне побутування українського фольклору у польськомовному оточенні не могло залишитись без наслідків. Польська мова, будучи державною, не могла не проникнути у пісенний фольклор підляшуків, адже пісня – не є герметичним явищем, тим паче народна, яку кожен має право виконувати, як душа бажає. Ще одну загрозу для автохтонних зразків підляської пісенності нині становить інспірування білорусифікаторського процесу, який з часів міжвоєнної систематично знаходить нових, хоч і малозначимих проводирів у цьому регіоні. Можливо, значимість цих потуг часом перебільшується, для успіху загальної справи не вистачає успішного просування в справі білорусифікації самої Білорусі,

¹ Гаврилюк Ю. «Велика політика» та українська література на Північному Підляшші // Над Бугом і Нарвою – 2002. – №5–6. – С. 46.

однак для відриву місцевого населення від загальноукраїнського руху цього достатньо. Виходить, що білоруси діють в цьому регіоні в інтересах польської держави, тому й толеруються нею більшою мірою, ніж українці. З одного боку, визнання українців Північного Підляшшя білорусами під час горезвісної операції «Вісла» уможливило збереження у своїх географічних межах традиційної культури автохтонів цього терену. З іншого, однак, серед білоруських науковців і досі спостерігається тенденція будь-що довести «білоруськість» місцевих традицій на основі їх збігу із фольклором Берестейщини, який насправді абсолютно український, а тому попри всі намагання важко піддається не то що впровадженню в репертуар самодіяльних колективів перекладів українських пісень, а й самому перекладу. Суперечка про білоруськість чи українськість фольклору Підляшшя має основу для свого продовження доти, доки не вляжеться в наукову площину, далеку від політичної кон'юнктури.

Тож те, що для пересічного інтелігента-гшуманітарія очевидне без будь-яких досліджень, для наукового студіювання проблеми має бути введено в рамки наукових критеріїв, які б не залишили жодного приводу для сумнівів.

Студіювання фольклору Підляшшя як фольклору пограниччя не можливе без урахування етнокультурного, суспільно-політичного, мовного, історичного та географічного чинників, а тому вимагає інтердисциплінарного підходу.

Національну ідентифікацію фольклору Підляшшя ускладнює й периферійне розташування краю як найбільш віддаленої на захід української етнічної території. Це – ще одна причина того, що підляський фольклор не уникнув асимілятивних процесів, польських впливів та білорусифікації. В той же час історія, археологія, етнолінгвістика, антропология та етнографія промовисто свідчать, що Підляшшя – український край, адже ще з доісторичних часів був заселений тими ж племенами, що й західноукраїнські терени. Серед археологічних культур, які залишили чимало слідів у традиційній культурі підляшуків, – культура кулястих амфор, лужицька та пшеворська – їхній вплив відчувається і на західнополіських та волинських територіях. Визначальним для подальшого етнічного складу регіону стало східнослов'янське населення, яке з'явилося на Підляшші у V – IX ст.². У часи Київської Русі було абсолютно зрозумілим, що підляські терени – автохтонна частина цього державного утворення. На той час це відображали не лише етнічні фактори, а й адміністративно-територіальні реалії (підляські землі перебували спочатку у складі Київської держави, а згодом – Галицько-Волинського князівства)³. Протягом XIV – XVII ст. Підляшшя входило до володінь Великого Князівства Литовського та Польської держави однак і далі становило собою неподільну територію – його терени не були роздроблені регіональними чи, тим паче, міждержавними кордонами. Етапом

² Кучинко М. Давньоруське населення Побужжя і Посяння у світлі археологічних джерел // Український історичний журнал. – 1976. – №7. – С. 110.

³ Енциклопедія українознавства: Словн. частина. Т. 6. / Гол. ред. В. Кубійович. – Львів, 1996. – С. 2088.

розходження історичних шляхів північної та південної частин підляського краю стало XVIII ст. Починаючи з цього періоду, їх розмежовувала не лише річка Буг, а й адміністративно-політичні умови.

Подальші два століття позначились на мапі Підляшшя швидкоплинною зміною кордонів та постійним «перебіжництвом» із одного державного утворення до іншого. Пов'язані з адміністративно-територіальною нестабільністю, часті переписи населення дозволяють на сьогодні скласти враження про національний склад мешканців Підляшшя, починаючи з XIX ст., і репрезентують собою документальне підтвердження «українськості» краю.

Вперше кількість української (руської) людності на теренах між Бугом і Нарвою маємо можливість з'ясувати через пруську статистику. Згідно з її даними, станом на 1800 р. (у той час північна частина Підляшшя перебувала у складі Пруссії) тут мешкало 40 тис. русинів (переважно в містах Більськ і Дрогичин та їх околицях). На той час найбільша кількість руського населення проживала у Більському повіті – понад 90% усіх мешканців, тоді як у Дрогичинському заледве нараховувалось 15%⁴.

Цінну статистичну інформацію про національно-релігійний склад Підляшшя залишив відомий український етнограф Павло Чубинський. У другій половині XIX ст., подорожуючи цим регіоном, вчений досліджував населені пункти Люблінської та Седлецької губерній Королівства Польського. За його даними, до часу ліквідації російським царизмом унії на теренах Холмщини та Підляшшя на цих землях проживало 255 тис. уніатів, із яких близько 245 тис. осіб розмовляли українською мовою, решта ж спілкувалася польською. Серед римо-католицького населення на той час послуговувалися українською ще понад 36,5 тис. осіб. Павло Чубинський відзначив, що українське населення переважало в Грубешівському, Холмському, Томашівському, Білгорайському повітах Люблінської губернії та Константинівському, Володавському і Радинському Седлецької губернії⁵. Попри те, що ці дані стосуються підлясько-холмських теренів у цілому – кількість українського населення вражаюча.

Детальну інформацію про релігійну та національну належність людності Більського повіту кінця XIX ст. подає перший російський загальний перепис населення 1897 р., акцент у якому робиться на мовну ідентифікацію. За його даними, найчисленнішою групою на цих територіях було україномовне населення – 64,3 тис. (39,1% населення повіту), тоді як польською мовою послуговувались 57,3 тис. (34,9%), євреїв у повіті налічувалось 24,5 тис. (14,9%), російською мовою користувались 9,8 тис. мешканців (5,9%), білоруською – 8,1 тис. (4,9%), німецькою – 0,4 тис. (0,2%), а також 0,1% – іншими мовами⁶.

⁴ Nawryluk J. «Kraje ruskie Bielsk, Mielnik, Drohiczyn» — Bielsk Podlaskii, 2001. — S. 27.

⁵Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским. — СПб, 1872. — Т. VI. Ч. 1. — С.360–374.

⁶Nawryluk J. «Kraje ruskie Bielsk, Mielnik, Drohiczyn». — S. 27.

Перед утворенням Холмської губернії на визначеній для неї території 1909 р. російським урядом був проведений додатковий перепис, який засвідчив, що на цих теренах проживало майже 464 тис. українців і понад 268 тис. поляків. Близько 340 тис. осіб рідною мовою назвали малоруську, тобто українську⁷. За різними документальними джерелами, чисельність українців на цих територіях станом на 1909 р. зменшилась в середньому на 170 тис. осіб порівняно із попередньою статистичною інформацією.

Етнічно український склад населення Підляшшя на зламі ХІХ – ХХ ст. відображають не лише статистичні результати тогочасних переписів. Представлені вони й у працях діячів культури та політики як польського, так і українського походження. Детальну інформацію про дослідження, що стосуються даного питання, подає у своїй польськомовній монографії «Kraje ruskie Bielsk, Mielnik, Drohiczyn» Ю. Гаврилюк⁸.

Зараз територія Підляшшя становить регіон заселений переважно українцями (для прикладу, на Північному Підляшші проживає понад 100 тисяч україномовного населення), які змушені «відшукувати» свою національну ідентичність у середовищі польськості та активних інспірацій білорусифікації. Навіть Північне Підляшшя, мешканців якого оминуло виселення 1947 р. і котре, таким чином, майже повністю заселене українцями, має дуже слабку національну свідомість, яка проявляється на цих теренах головно через мову, фольклор, особливості побуту. Вони і стають свого роду індикаторами українськості для сучасних дослідників Підляшшя і дозволяють віднайти українців на цих теренах попри інформацію, що значиться в паспорті.

На сьогодні пісенність підляського краю репрезентована кількома збірниками, серед яких на материковій Україні найдоступніші – «Традиційні пісні українців Північного Підляшшя», «Співаюче Підляшшя», «Ти не згасла, зоре ясна» та ін. Вони й є основним джерелом для студіювання підляського фольклору. Друкуються тексти пісень і на сторінках періодичних видань, тож доступ до народнопісенної творчості підляшуків забезпечений доволі широко. І хоч автори статей і укладачі збірників свідомо не публікують повністю сполонізованих текстів, все ж надibuємо непоодинокі фольклорні зразки із засиллям полонізмів. Переклади українських пісень Підляшшя репрезентують деякі білоруські видання. Саме такі матеріали й стануть об'єктом пропонованої розвідки.

Зазначимо, що мова автохтонних жителів Підляшшя належить до говірок північнопідляського діалекту української мови. Таку генеалогію підляських говорів свого часу підтвердило дослідження, проведене на поч. ХХ ст. Московською Діалектологічною Комісією. Його результати були викладені у двох публікаціях: «Диалектологическая карта русского языка в Европе» (1914) та «Опыт диалектологической карты русского языка в Европе»

⁷ Макар Ю. Холмщина і Підляшшя в першій половині ХХ ст.: Історико-політична проблематика. – Львів, 2003. – С. 14.

⁸ Hawryluk J. «Kraje ruskie Bielsk, Mielnik, Drohiczyn». – S. 27–30.

(1915)⁹.

Відносять до північноукраїнського діалекту говірки Підляшшя й сучасні діалектологи Степан Бевзенко, Михайло Лесів, Григорій Аркушин¹⁰. Уродженець Підляшшя, сучасний краєзнавець, етнограф та фольклорист Іван Ігнатюк у одній зі своїх розвідок охарактеризував говірки Підляшшя таким чином: «Я Підляшшя об'їздив вздовж і впоперек. Побував я не в одному селі і говорив з людьми їх місцевою говіркою. Ствердив я, що на Підляшші майже в що другому селі інакше говорять. Люди свою рідну мову називають «нашою», «простою», «хохлацькою», рідко – українською. Однак ці різні говірки належать до української мови. Впливи української мови сягають на Підляшші на заході по Лодвин, Острів-Люблінський, Парчів, околиці Межиріччя Радзинського повіту [...], а на півночі за Більськ-Підляський та Гайнівку»¹¹.

Тим часом серед деяких білоруських та польських мовознавців побутує думка, що підляські говірки мають білоруську генеалогію. Тому, аби уникнути сплутування діалектизмів із чужомовними запозиченнями (насамперед польськими та білоруськими), вважаємо за доцільне перерахувати основні говіркові особливості Підляшшя. Перш за все, підляським говіркам притаманна наявність дифтонгів, які виникли на місці староукраїнських *о* та *е* в закритих складах на місці давнього «ять» під наголосом¹². У пісенних текстах ця фонетична особливість доволі часто графічно фіксуються у вигляді буквосполук *yo, yu, ye, ie, ĩe, ue*. Мова підляшуків характеризується збереженістю праслов'янського закінчення інфінітиву *-mi* (маті, робиті), а також м'якістю *[л]* – робилі, колесо, велікі та наявністю закінчення *-m* у дієсловах III особи однини та множини теперішнього та простого майбутнього часу дієслова (робит, думають, сходіт). Серед інших рис – присутність архаїзмів на лексичному рівні¹³.

Попри ці регіональні особливості, мова мешканців Підляшшя, як уже йшлося вище, усіяна запозиченнями із російської, білоруської та польської мов. Останніх – найбільше.

Серед пісенного фольклору найбільш сполонізовані весільні пісні. У їх текстах – велика кількість польських слів або таких, що позначені впливами польської орфоєпії. Підтвердженням цьому – частина строфи, у трьох рядках якої аж п'ять не властивих українській мові слів:

*Ой, родино, родино, бувай у мене на весіллі,
Ой у мене на весіллі то їдзене й пицене,
То їдзене й пицене, й хороше посидзене*¹⁴.

⁹ Nawryluk J. «Kraje ruskie Bielsk, Mielnik, Drogiczyn». – S. 28.

¹⁰ Аркушин Г. Л. Голоси з Підляшшя: [Тексти]. – Луцьк, 2007. – С. 12–14; Бевзенко С. П. Українська діалектологія. – К., 1980 – С. 206; Лесів М. Українські говірки в Польщі. – Варшава, 1997. – С. 288.

¹¹ Ігнатюк І. Замітки про українські говірки на Підляшші // Наша культура. – Ч. 6. – Варшава, 1959. – С. 13.

¹² Лесів М. Українські говірки в Польщі. – Варшава, 1997. – С. 411.

¹³ Филімонюк Л. Кілька зауваг щодо особливостей діалекту Північного Підляшшя// Традиційні пісні українців Підляшшя. – Львів, 2006. – С. 32.

¹⁴ «Ти не згасла, зоре ясна». Пісні Холмщини та Підляшшя. – Луцьк, 2006. – С. 85.

У текстах весільних пісень найчастіше натрапляємо на полонізми на означення родинних стосунків: ойченько вживається замість батенько; дзядуню – замість дідуню; цуруля, цурка – замість дочка тощо:

*На пудвору новий колодець і видро
Ой, чом же, Ніночко, твого ойченька не видно?
Перейді ти хату, сіени, комору,
В новуй комори свого ойченька погледі...¹⁵*

.....
*Ой два нас, два нас, моя матулю, два нас.
Ой оддай же ти свою цурулю замуж.
Не буде вона ничогутко робити,
Но буде вона хорошутко ходити¹⁶.*

.....
*Кланяйся, Марусю, низенько, покорненько,
Жеби було хорошенько.
Ойцу й паніматци, ойцу й паніматци,
Всій своїй родиноньци¹⁷.*

На польськомовні впливи вказують, окрім яскравих полонізмів, і паралельні форми слів, що трапляються в межах одного тексту. Їх одночасне функціонування в піснях свідчить про те, що в живому розмовному мовленні допускається використання одного з варіантів слова поруч з іншим. Непоодинокі випадки фіксацій такого «орфоепічного паралелізму» дозволяють трактувати його наявність не як помилку під час запису, адже навіть якщо співаючи інформаторка допускає неточність, називаючи польську форму слова замість української, а потім виправляється, – це тільки ще раз свідчить, що в народнорозмовному мовленні побутують дві форми слова: українська та польська. Розшифрування та друкарська недбалість тут теж ні до чого. Тим паче, що такі подвійні форми стосуються переважно слів, у яких на місці колишніх редукованих голосних чи «ять» у сучасних польській та українській мовах розвинулися різні звуки, або ж двох паралельних форм із повноголоссям (що властиво українській мові) чи неповноголоссям (у польській мові). Для прикладу наводимо пісні, у яких окрім полонізмів вживаються паралельні форми слів (у текстах вони підкреслені):

*Похілилася верба через рів до єзьора,
Склонилося Марися через стол до матюнки,
Через стол головку клонить,
А пуд стіл сльозоньки ронить¹⁸.*

¹⁵ Традиційні пісні українців Підляшшя. – Львів, 2006. – С. 143–144.

¹⁶ Традиційні пісні українців Підляшшя. – С. 89.

¹⁷ «Ти не згасла, зоре ясна». Пісні Холмщини та Підляшшя. – С. 77.

*Два голуби гуде, зозулька черкоче да гей,
Любив хлопець дівчину та й покинути хоче.
Чи любиш крулевну, ой чи королевну да гей,
Чи вдовину дочку, що ходит по садочку¹⁹.*

Той факт, що полонізаційні процеси торкнулися перш за все весільної пісенності, – не дивина, адже і сам весільний обряд на теренах Підляшшя зазнав істотної трансформації, що пов'язано з модернізацією суспільства. Обрядове весільне дійство набуло статусу свого роду «додатку» до офіційної процедури одруження як акту громадянського стану і стало доповненням реєстрації шлюбу та вінчання. Такі зміни, однак, характерні не лише для Підляшшя, а тематика нашої розвідки не передбачає їх детального розгляду.

Дослідниця Людмила Лабович зміни у весільних обрядодіях підляшуків пов'язує насамперед із занепадом традиційної сільської громади, низькою національною свідомістю та закарбованим переконанням про меншовартість власної «руської» сільської культури і вважає, що ці процеси потрібно розглядати в ширшому контексті, а саме як такі, що свідчать про втрату етнічного обличчя підляшуків²⁰. Однак своєрідне етнографічне перекодування свого на чуже помітне і на інших українських територіях. Домінуючим фактором тут виступає вплив традицій адміністративного центру, які серед сільського населення вважаються проявом вищої культури на периферію, що вважається менш культурною, відсталою. Цей комплекс меншовартості таким чином детермінує не лише національну, а й етнографічну корекцію.

Календарно-обрядові пісні Підляшшя позначені польськими мовними впливами також. Найбільше у цьому плані вирізняються жнивварські пісні. Причиною тому може бути контамінація самих обрядодій в умовах мовного та територіального сусідства українського та польського етносів. Маємо на увазі обряд залишення в полі «перепелиці», відомий на теренах Підляшшя та у польській фольклорній традиції.

Респонденти з Підляшшя подають про цей обряд таку інформацію: *«А як дождем, зробимо «перепелицю». Покінемо трошки жита, зв'яжем вершок, випоєм (коб на другій руок було чисте), вберемо квітками. Хлібець всередіну покладемо на застелений білою хусткою камінець. Це робілі для того, коб урожай гожи був. Частінку колоскуов зрізували і святілі на Спліне. А потум вже жито засівали на новий урожай»²¹.*

«Колісь як то жалі серпами – ну все тие перепеліце робілі. Вже як дожнуті озьмут тако позбірают жита туюлько, і звежут, и вінками вберут, бо то вже перепеліця. І на...Положат хліба й соли всередину»²².

¹⁸ Там само. – С. 91.

¹⁹ Традиційні пісні українців Підляшшя. – С. 170.

²⁰ Лабович Л. Весілля підляських українців// Над Бугом і Нарвою – 2007. – №3. – С. 38.

²¹ Борисенко В., Стишова Г. «Ганна – вже осіння панна». Традиційні осінні свята українців Підляшшя// Над Бугом і Нарвою. – 2003. – №5. – С. 40.

²² Аркушин Г. Голоси з Підляшшя (Тексти). – Луцьк, 2007. – С. 389.

Схожі обрядодії на теренах Західного Полісся відбувались під час завивання борода – її теж зв'язували, коли закінчували жати, прикрашали квітами, клали туди хліб із сіллю, витереблювали зерно і сіяли кругом неї²³. Однак назви «перепелиця» в західнополіських селах не чули, тому очевидним є впливи польської фольклорної традиції. Тим-то й самі пісні, в яких згадується перепілка, й слова-полонізми у них – не дивина:

*Не вилятуй, сива перепелко.
Вже ми не підем в тоє полько.
Одчиняйтеся нові двіріє,
Вже ся на полю житко не віє.
Одчиняйтеся, райські ворота,
Вже ся скуньчила в полю робота!
Дожали жита, дожнемо яркі,
Не жалуй, пане, пива, горілки.
Просим єгомосьці о політику,
О бочку пива і о музику.
Не жалуй, єгомосьць, сивого зьрєбця,
Пошли по водку хоть до Крулевця²⁴.
.....
Ой до коньца, челядонько, до коньца.
Ой пройдемо додомоньку за слоньца.
Ой дожалі ми житонько, дожалі
Із-под межи пшепюречку вигналі.
Ой дожалі ми житечко і овес,
Ой бо нашому жнівові дзись конєц²⁵.*

Не уникнув полонізації й необрядовий фольклор Підляшшя, адже велика кількість таких пісень була засвоєна польською фольклорною традицією і навіть побутує в польськомовному варіанті, будучи прикладом двомовності однієї й тієї ж самої пісні.

Роман Кирчів зазначає, що особливо пересипана полонізмами мова т. зв. «дідівських пісень» – з репертуару жебручих дідів, які часто виконували і польські пісні. Серед необрядових пісень, позначених польськими мовними впливами, дослідник виділяє короткі гумористичні співанки і приспівки до танцю, котрі своїм побутуванням були тісно пов'язані із щоденним життям та розвагами жителів регіону²⁶.

Таким чином, проаналізовані фольклорні зразки дозволяють виділити серед найуживаніших полонізмів, що трапляються в піснях, зафіксованих на Підляшші, кілька груп. Перш за все, це слова, які зазнали впливу польського вокалізму та консонантизму (браце, цяло, їдзене, пицене, круль, вшелякий

²³ Поліська дома. – Вип. III: Літо/ Зібрав, упорядк. і прокоментував В. Давидюк. – Луцьк, 2008. – С. 296–297.

²⁴ Ігнатюк І. Сіножаття, жнива та обжинки на Підляшші // Над Бугом і Нарвою. – 2001. – №4. – С. 34–36.

²⁵ Ігнатюк І. Сіножаття, жнива та обжинки на Підляшші // Над Бугом і Нарвою. – 2001. – № 5–6. – С. 49.

²⁶ Кирчів Р. Фольклор Холмщини і Підляшшя // Народознавчі зошити. – 1996. – № 5. – С. 281–282.

тощо). По-друге, слова, що не використовуються в українській мові і є запозиченнями з польської (ойчизна, есень, слоньце, дзісь, єгомосьць, єзьоро, цурка, ойтец, дзядуньо, жолнеж, жигнати, жеб, жеби, альбо, сконт та ін.). Найбільшою частотністю вживання у цій групі характеризуються службові частини мови – сполучники та частки. Так, на деяких територіях полонізм жеб (жеби) повністю заступає український відповідник щоб, що фіксують пісенні тексти:

*Гелело, гелело,
Жеб зиму розмело,
Жеб було літечко,
Червоне яєчко²⁷.*

.....
*Пане, залуж головою,
Ой із твею роботою.
Жеби пануов в дворі страшно,
Жеби пануов в дворі страшно,
Як на полі сонце зайшло.
Жеби пана кулі вбилі,
Жеби пана кулі вбилі,
Як ми ручки потомилі²⁸.*

До третьої групи належать синтаксичні конструкції, укладені за принципом калькування із польської мови. Серед них найуживанішими є словосполучення з прийменником о (в значенні про, за): «Просим єгомосьці о політику, о бочку пива і о музику»²⁹.

Таким чином, зафіксовані тексти пісень з Підляшшя дають змогу простежити суттєвий вплив польської мови на різних рівнях: фонетичному, лексичному, синтаксичному.

Окремої уваги вартує питання схожості пісенного фольклору Підляшшя із репертуаром сусідніх білоруських теренів. Умовна лінія, що відділяє україномовне населення Підляшшя від білоруського, визначена р. Нарвою, однак таке географічне розмежування далеке від тих фактів, які засвідчують етнокультурні чинники. Західна Берестейщина та Північне Підляшшя – зони міжетнічних культурних взаємовпливів, тим-то важко навіть визначити, де закінчується підляські і починаються білоруські терени. Так, за р. Нарва, за свідченням діалектологів, є ще кілька сіл, де розмовляють українськими говірками³⁰.

Ситуація ускладнюється ще й тим, що деякі публікації фольклорного матеріалу з українсько-білоруського пограниччя далекі від достовірності – переклади українських пісень білоруською мовою подаються як питома

²⁷ «Ти не згасла, зоре ясна». Пісні Холмщини та Підляшшя. – С. 53.

²⁸ Ігнатюк І. Сіножаття, жнива та обжинки на Підляшші// Над Бугом і Нарвою – 2001. – №4. – С. 34–36.

²⁹ Там само. – С. 34.

³⁰ Аркушин Г. Голоси з Підляшшя. – С. 21.

автохтонні зразки. Серед видань, які таким чином намагаються збагатити білоруську культурну спадщину, журнал «Ніва», щорічник «Беларускі каляндар», а також пісенний збірник «Песні Беласточчыны», укладений Миколою Гайдуком. Якщо матеріалами, вміщеними в перших двох періодичних виданнях, користуються рідше, то останній збірник призначений насамперед фольклористам, етнографам та філологам (принаймні саме так зазначено упорядником у анотації). Зрозуміло, що фольклористичні студії, оперуючи такими матеріалами, провадити доволі ризиковано – вони можуть внести чимало сум'яття на шляху майбутніх дослідників, адже правдивої інформації в наш час дошукатися стає дедалі важче. Таким чином, питання білорусифікації українського фольклору Підляшшя, що особливо гостро постало в 90-х рр., залишається і донині відкритим.

Уже згадуваний збірник Миколи Гайдука репрезентує чимало фольклорних текстів (начебто білоруських), котрі споконвіків виконуються українською мовою не лише на Підляшші, а й на інших етнічно українських територіях. Аби не бути голослівними, наводимо ряд текстів, вміщених у збірниках Єлизавети Рижик, Оксани Савчук, Лариси Лукашенко та Галини Похилевич, поруч із їхніми білоруськими «паралелями» з видання «Песні Беласточчыны». Так, «синдромом двомовності» відзначені наступні пісенні зразки календарно-обрядового фольклору: «Там за лісом-бором» – «Там за лесам, за борам»; «Положу я кладку вербову, вербову» – «Пакладу я кладку вярбову, вярбову»; «Ой там на гори, на білуй камениці» – «Ой там на гары, на белай камяніцы»; «Святий Юре-Ригоре» – «Святы Юры-Рыгора»; «Трава-мурава, чом ти не зелена?» – «Траўка-мураўка, чом ты не зялёна?»; «Там на вигони ходилі коні» – «Там на выгане хадзілі кане»; «Там на майовуй росі» – «Там на маёвай расе»; «Пливе човен, води повон, в хвилю хилився» – «Плыве човен вады повен, на хвалі хібнуўся»; «Ау сокола золоті пюра, а у павонькі косі» – «Е й ў сакола залаты пёра, а ў паванькі – косы»; «Малая ночка купалночка» – «Ой купальна ночка невялічка»; «Зажурилася бідная удівонька» – «Зажурылася бедная ўдовонька»; «Послала мене мати» – «Ой паслала мяне маці»; «Наша пані домуе» – «Наша пані дамуе»; «Пошлі девонські в ліс калиноньку ламати» – «Пашлі дзеванькі ў лес калінаньку ламаці»; «Там на облозі скакалі жаби» – «Там на облозе скакалі жабы»; «Ой ясна-красна в лузі каліна» – «Ясна-красна ў лузе каліна»; «А в пана Андріея» – «А ў пана Андрэя»; «Ой ще й по горах сніги й морози» – «Ой там на гары снягі-маразы»; «Не кажи нам, пані, доўго стаяці» – «Не кажи нам, пані, доўга стаяці»; «Васільова маті» – «Васілёва маці».

І це – далеко не повний перелік пісенних текстів, білоруські переклади яких важко назвати симптоматичними чи заздалегідь не спланованими. Нерідко записи українською та білоруськими мовами зроблені в одному й тому самому населеному пункті, складається враження, що мешканці таких сіл розмовляють двома зовсім різними говірками. Для прикладу порівняємо записи однієї з веснянок, що виконується в підляському селі Добривода. Наводимо спочатку текст українською говіркою із експедиційних записів

Лариси Лукашенко та Галини Похилевич, за ним – зразок, уміщений на сторінках збірника «Песні Беласточчыны»:

*Є в Добриводи грудочок, грудочок
Увила Маньочка виночок, виночок.
Як увивши заснула, заснула,
Приїхав Іванко не чула, не чула.
Спи, спи, Маньочка, здорова, здорова,
Привизу виночок зу Львова, зу Львова³¹.*

*Е ў Дабрывадзе грудочак, грудочак,
Пляля Гандзюлька вяночак, вяночак,
А ўючы, заснула, заснула,
Прыехаў Валодзя – не чула, не чула.
Спі, спі, Гандзюля, здорова, здорова,
Прывязу вяночак з Вільбова, з Вільбова³².*

Про неавтохтонність останнього свідчить не лише побутування такого ж тексту на теренах Підляшшя та Західного Полісся (звичайно, із змістовою вказівкою на різні населені пункти або ж без неї взагалі), а й перекручення назви Львів на незрозумілу – Вільбів. Хоча упорядник у передмові до видання називає білорусів Білосточчини найзахідніше висунутою частиною білоруського населення, фольклорна традиція якої, таким чином, з доісторичних часів зазнавала українських та польських впливів, він відразу ж констатує незначну кількість творів, у яких простежується така контамінація, наголошуючи на тому, що збірник репрезентує пісні, що співалися та співаються білорусами Білосточчини, а їх основою називає самотню білоруську музично-поетичну творчість з усіма властивими їй характерними рисами³³.

Не вдаючись у детальний аналіз збірника, враховуючи той, який здійснив Роман Кирчів у монографії «Із фольклорних регіонів України»³⁴, все ж зазначимо, що видання радше може стати в пригоді дослідникам українського фольклору Підляшшя, аніж білоруського Білосточчини, адже зразки останнього розпорошені поміж фальсифікованими прикладами першого, ускладнюючи, в такий спосіб, їх використання взагалі.

Може скластися враження про національну заангажованість упорядників, та, зрештою, чи можна вважати національним надбанням текст, якого, за винятком одного села, в національній традиції не існує. Фольклорні зразки, уміщені у збірнику «Песні Беласточчыны», в жодному з інших видань білоруських пісень не трапляються. Остаточну крапку в ситуації з

³¹ Традиційні пісні українців Північного Підляшшя. – С. 55.

³² Песні Беласточчыны / Уклад. М. Гайдук. – Мн, 1997. – С. 42.

³³ Гайдук М. Песні Беласточчыны/ Песні Беласточчыны . – С. 5.

³⁴ Кирчів Р. Вивчення фольклору Холмщини і Підляшшя / Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України. – Львів, 2002. – С. 282.

«білоруським фольклором» на теренах Підляшшя ставлять фонографічні записи деяких із цих пісень, що додаються до діалектологічного збірника Григорія Аркушина «Голоси з Підляшшя». Зроблені у тих самих населених пунктах, що й матеріали Миколи Гайдука (с. Даші, Клейнікі, Койли, Курашево, Риболи, Тофіловці, Черемха, Янівка), вони репрезентують яскраві зразки живого народнорозмовного мовлення Підляшшя, яке білоруським, навіть непрофесіоналові, назвати важко.

Таким чином, якщо процес полонізації українського фольклору Підляшшя виглядає більш-менш органічно (проникненню польської лексики в український фольклор підляшуків в умовах постійного контактування запобігти доволі важко), то білорусифікація видається процесом штучним та заздальгідь цілеспрямовано спланованим. В останньому випадку вже не випадає говорити про поодинокі мовні впливи та взаємопроникнення фольклорних традицій українського населення Підляшшя та білорусів, а швидше про повну «деформацію» окремих пісенних зразків, стирання говіркових особливостей, що дозволяють ідентифікувати фольклорні тексти як українські, польські чи білоруські. Мова ж – один із етновизначальних чинників, а на Підляшші і поготів, адже там – це фактор, на основі якого виокремлюється з загальної маси українська людність: говориш по-польськи – ти поляк, по-українськи – українець.

Надя КРАВЧУК

УКРАИНСКИЕ ПЕСНИ ПОДЛЯШЬЯ В КУЛЬТУРНО-ПОЛИТИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ XIX – XX ВВ.

Статья рассматривает особенности бытования украинских песен Подляшья на фоне культурно-политических условий XIX – XX в. Особенное внимание обращается на процессы полонизации и белорусификации автохтонных текстов подляшского песенного фольклора.

Ключевые слова: *Подляшье, автохтонный, песенный фольклор, полонизационные процессы, белорусификация.*

Nadiya KRAVCHUK

UKRAINIAN SONGS OF PYDLYASSHA IN CULTURE-POLITIC CONTEXT OF XIX – XX CENTURIES

The article is clearing the peculiarities of being of Ukrainian songs of Pydlyassha on the ground of culture-political conditions of XIX – XX centuries. Special attention is payed to the question of polonisation and byelorussification the autochthon examples of song folk-lore of Pydlyassha.

Key words: *Pydlyassha, autochthones, song folk-lore, polonisation process, byelorussification.*